

Alexandru CONSTANDACHI*

ALEXANDRIA ȘI MODELUL EROULUI IDEAL ÎN RUSIA MEDIEVALĂ

The Novel of Alexander and the Model of the Ideal Hero in Medieval Russia

Abstract: In medieval Russia, the image of the ideal hero, embodied in the person of the Prince, is implied, according to the *Novel of Alexander*, by the glorification of the Macedonian king. A number of battle-scenes included in the *Novel of Alexander* are echoed in Russian medieval heroic stories of a later date. The parallel between Alexander's name and that of the hero of Neva, as well as the presence of plastic images of the Macedonian conqueror in the Orthodox cathedrals of Vladimir are some aspects that show as clear as possible the correspondence between the image of the medieval Russian hero and the personality of Alexander the Great. The use of the heroic image of a fearless king, in order to strengthen the political power of Russian military and cultural centers, reveals the ideological importance of Alexander in the centralization of the medieval Russian state.

Keywords: Alexander the Great, medieval Russia, hero, ideal, imagology.

*

Peste tot în lume și în toate perioadele istorice, eroul a simbolizat, pentru toate generațiile, un model demn de urmat. Imaginea lui îngloba trăsăturile unui aprig apărător al patriei și ale unei figuri civilizatoare. Reprezentarea omului în literatura rusă veche, ca și în cea modernă, depinde, de cele mai multe ori, de genul operei. În prezentarea eroului, particularitatea legată de tipul creației literare lasă, la rândul său, o amprentă semnificativă. Ocupându-se de imaginea omului în literatura rusă veche, Dmitri Lihaciov ne prezintă imaginea eroului ideal din letopisețe, cronici, povestirile cu caracter războinic sau operele hagiografice ca fiind într-o legătură de strictă interdependență cu noțiuni precum onoarea, gloria, curajul, dreptatea și îndatoririle față de stat¹.

* Doctorand, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, România.

¹ „И в литературе, и в живописи перед нами несомненно искусство монументальное. Это искусство, способное воплотить героизм личности, понятия чести, славы, могущества князя, сословные различия в положении людей.” – D.S. Lihaciov, *Čelovek v literature Drevnej Rusi*, Moscova, 1970, p. 38. Autorul oferă o tipologie a eroului din creațiile literare medievale rusești, în

Eroul din aceste opere este reprezentat de fiecare dată de persoana cneazului. Acesta era schițat de către redactor într-o măreție monumentală, precum apar eroii de pe mozaicurile și frescele medievale. Scriitorul era interesat de imaginea oficială a cneazului, de realizările sale istorice, astfel încât calitățile comportamentale ale acestuia rămâneau în afara sferei de interes a redactorului. Astfel, cneazul este prezentat în aureola puterii și a gloriei. Acesta este luptătorul și omul de stat. Curajul în luptă și neînfricarea în fața morții sunt unele dintre calitățile cele mai importante ale eroului ideal. El este mereu în fața armatelor sale, se aruncă primul în luptă și merge la duel cu adversarul. În letopisețe, cneazul reprezintă puterea și demnitatea țării. Patriotismul este înțeles drept o datorie și o convingere a cnejilor ruși, cu atât mai mult cu cât actorii principali sunt personaje istorice și nicidecum rodul imaginației autorilor.

Alexandria este, fără îndoială, o operă cu caracter istoric. În acest sens este interesant să vedem în ce măsură calitățile eroului principal din romanul în atenție corespund caracteristicilor esențiale ale eroului ideal din literatura rusă veche, așa cum este el schițat de marele filolog rus. Având în vedere momentul relativ timpuriu al pătrunderii *Romanului lui Alexandru* în Rusia medievală, devine la fel de interesant să vedem dacă nu cumva legenda alexandrină a constituit o sursă de inspirație pentru povestirile eroice din cadrul tinerei literaturi ruse, iar dacă a fost așa, trebuie să vedem în ce măsură a reușit personalitatea lui Alexandru Macedon să influențeze imaginea eroilor consacrați din istoria medievală a Rusiei.

În lucrarea ei de doctorat despre imaginea lui Aleksandr Nevski în Rusia medievală², Mari Isoaho atrage atenția asupra tonului prezentării simbolurilor conducătorului ideal, menționând că textul de mai târziu al *Žitie Aleksandra Nevskogo*³, care are drept model și este influențat de *Alexandria*⁴, reia în același mod nota dominantă a stilului prezentării atributelor esențiale ale conducătorului

funcție de apartenența la unul dintre genurile literare proprii literaturii Rusiei Vechi, genuri determinate de însuși marele filolog rus.

² M. Isoaho, *The Image of Aleksandr Nevskiy in Medieval Russia*, Leiden-Boston, 2006.

³ Operă literară din secolul al XIII-lea, aparținând genului hagiografic, cunoscută în Rusia medievală drept *Povest' o žitii i o hrabrosti blagovernogo i velikogo knjazja Aleksandra* sau *Povesti o žitii Aleksandra Nevskogo*, care a cunoscut numeroase redacții (cel puțin 13), fapt ce face dificilă studiarea istoriei textului inițial. Pentru surse editate, vezi *Povest' o žitii i o hrabrosti blagovernogo velikogo knjazja Oleksandra*, în *Pamjatnik russkoi literatury XIII veka. Slovo o poghibeli russkoj zemli*, ed. I.K. Begunov, Moscova, 1965; *Žitie Aleksandra Nevskogo*, traducere și comentarii de V.I. Ohotnikova, în *Pamjatniki Literatury Drevnej Rusi, XIII vek*, redactori responsabili L.P. Dmitrieva, D.S. Lihaciov, Moscova, 1981; *Žitie Aleksandra Nevskogo. Razbor redakcii i tekst*, ed. V. Manzikka, Sankt-Petersburg, 1913 (Leipzig, 1984). Literatură: A.G. Bobrov, *Novgorodskie letopisi XV veka*, Sankt-Petersburg, 2001; *The Literature of Old Russia, 988-1730*, în *Cambridge History of Russian Literature* (editor Ch. A. Moser), Cambridge, New York, 1966; P. Dukes, *The Making of Russian Absolutism*, Londra, 1982; G.P. Fedotov, *The Russian Religious Mind*, Vol. I: *Kievan Christianity, the Tenth to the Thirteenth Centuries*, Cambridge, 1966; A.A. Gorski, *O kontaktah Aleksandra Nevskogo s Rimom în Vostočnaja Evropa v drevnosti i srednivekovie. Rus' v sisteme etnopolitičeskikh svjazej. VI Čtenija pamjati V.T. Pašuto*, Moscova, 1994; A.N. Kirpicinikov, *Aleksandr Nevskij: Među zapadom i vostokom*, în „Voprosy istorii”, nr. 11-12, 1996.

⁴ M. Isoaho, *op. cit.*, pp. 27-32.

desăvârșit⁵. Prezentarea lui Alexandru cel Mare drept model al vitejiei și curajului consolidează, în opinia autoarei finlandeze, imaginea lui Aleksandr Nevski ca fiind la fel de curajos ca și omologul său antic, iar legenda lui Alexandru Macedon, în ansamblul ei, reprezintă un model pentru idealul cuceritorului curajos al cneazului rus în atenție⁶.

Mai aproape de tema *Romanului lui Alexandru* este povestirea epică bizantină a lui Diogenes Akritas⁷, tradusă în Rusia în secolele XII-XIII și cunoscută sub denumirea de *Devghenievo dejanie*, urmând modelul care scoate în evidență idealurile cavalești, simbolizate, în opinia lui John Mavrogordato⁸, și de Alexandru cel Mare. Potrivit bizantinologului englez, acest poem a ajuns până la noi în șase manuscrise grecești, datate între secolele XIV-XVII, și în trei manuscrise rusești, datate între secolele XVII-XVIII⁹. Cele mai apropiate texte de povestirea originală sunt considerate manuscrisele de la mănăstirea greacă Grottaferrata, din apropierea Romei¹⁰.

Atât textele grecești, cât și cele rusești ale povestirii în atenție conțin un episod care relatează despre întâlnirea dintre Diogenes și regele Basil, moment care este similar cu cel al întâlnirii dintre Alexandru și Darius din *Alexandria*. Astfel, textul grecesc relatează despre invitația făcută de către regele roman Basil tânărului Diogenes, despre care a auzit doar lucruri mărețe. Diogenes refuză invitația plină de ironie a regelui, răspunzându-i că, dacă dorește să-și vadă servitorul, nu are decât să vină cu armata pe malul râului Eufrat. Întâlnirea dintre cei doi se desfășoară în condițiile unei demonstrații de rezistență fizică excepțională din partea lui Diogenes, fapt care îl impresionează pe regele Basil și îl determină să-i restituie și confirme autoritatea eroului grec asupra tuturor posesiunilor cucerite de la bunicul acestuia.

⁵ *Ibidem*, p. 35.

⁶ *Ibidem*, pp. 34-35.

⁷ Poemul, apărut între secolele X-XII, reprezintă o îmbinare a creației folclorice bizantine cu poezia creștină prelucrată stilistic, fiind alcătuit din opt cărți inegale ca volum. La baza poemului stau povestirile bizantine despre lupta grecilor cu sarazinii și faptele mărețe ale lui Diogenes Akritas. Stilul textului rusec este caracterizat de elemente ale tradiției orale ale povestirilor din Rusia Kieveană. Imaginea lui Devghenie este aceea a eroului ideal, caracteristică întregului Ev Mediu. Mai multe vezi în *Devghenievo dejanie*, ed. V.D. Kuzmina, Moscova, 1962; *Devghenievo dejanie*, ed. M.N. Speranski, Petrograd, 1922; *Digenis Akrit*, ed. A.I. Sirkina, Moscova, 1960; I. Șevcenko, *Constantinople Viewed from the Eastern Provinces in the Middle Byzantine Period in Ideology, Letters and Culture in the Byzantine World*, Londra, 1982; T. Cernîșeva, *Kompozicija Dighenisa Akrita i Devghenievo Dejanie*, în *Trudy Otdela Drevnej Russkoj Literatury*, t. XLII, 1989.

⁸ John Mavrogordato, *Digenes Akrites*, Oxford, 1999, p. 13.

⁹ *Ibidem*, pp. 82-84. Într-una dintre cele mai atente analize ale acestui monument literar realizate de V. D. Kuzmina, *op. cit.*, p. 4, autoarea menționează patru manuscrise rusești de secol XV-XVI distruse într-un incendiu din 1812.

¹⁰ Nu există un punct de vedere unanim în privința celui mai apropiat text de versiunea originală. Astfel, filologi precum J. Mavrogordato, *op. cit.*, pp. 25-26 sau H.F. Graham, *The Tale of Devgeni în Byzantinoslavica*, în „International Journal of Byzantine Studies”, Vol. 29, 1968, pp. 51-91 acordă prioritate, în această chestiune, manuscriselor *Grottaferrata*, în timp ce V.D. Kuzmina, în *Devghenievo dejanie*, urmându-l pe filologul belgian H. Grégoire, în *Digenes Akritas*, ed. H. Grégoire, New-York, 1942, consideră că manuscrisele rusești reflectă mai clar caracteristicile arhaice ale originalului grecesc.

În versiunea rusească a povestirii, episodul la care facem referire este mult mai apropiat de tema fanfaronadei din *Romanul lui Alexandru*, acolo unde tânărul rege macedonean întâlnește pretențiile arogantului și puternicului Darius. În acest caz, Devghenie primește o invitație, plină de vorbe ademenitoare, din partea țarului Vasili pe domeniul acestuia. Devghenie interpretează această invitație ca pe o provocare la luptă, trimițându-i țarului Vasili un răspuns plin de mândrie, acceptând lupta¹¹, precum a făcut-o cuceritorul macedonean în *Alexandria*. Acțiunea are o desfășurare similară cu cea din *Romanul lui Alexandru*, dar și cu aceea din *Žitie Aleksandra Nevskogo*. Țarul Vasili vine cu armata la râul Eufrat, unde își instalează tabăra și tot în apropierea râului este și câmpul de luptă pe care Aleksandr Nevski îl întâlnește pe regele pământurilor de la miazănoapte, care vine, în nebunia sa, pe râul Neva¹².

O trăsătură comună a acestor trei monumente literare, de altfel și a întregii literaturi istorice medievale, este și aceea că cei trei eroi încep bătăliile în defensivă, fiind depășiți numeric de trupele inamice. În acest mod, abilitățile fizice ale eroului, așa cum sunt prezentate de redactor, intră în sfera transcendentului. Multe dintre luptele medievale relevă abilitățile magnifice ale eroului, dezvăluindu-ne modul în care personajul principal putea să înfrunte inamicul de unul singur. Astfel, Devghenie dă piept cu trupele inamice neînsoțit, așa cum Alexandru cel Mare rezolvă de unul singur lupta dintre armatele macedoneană și indiană, învingându-l într-o luptă separată pe regele indian Poros.

Observăm, prin urmare, că imaginea eroică a lui Alexandru cel Mare imprimă consistență și idealism eroilor din producțiile literare cu caracter istoric care au circulat în Rusia medievală. În acest sens, Mari Isoaho menționează comparația, la nivel ideal, dintre Aleksandr Nevski și regele macedonean ca făcând posibilă ascensiunea figurii mortale a cneazului rus la statutul de erou al războiului. Fără un model deja constituit, după cum susține autoarea, imaginea lui ar fi rămas incompletă; însă, prin intermediul acestei analogii, Aleksandr Nevski a fost plasat pe harta existenței medievale multidimensionale¹³.

Modelul eroului ideal, reprezentat de Alexandru cel Mare, este invocat și un secol mai târziu în descrierea luptei de la „Kulikovo pole” din 1380. Armata rusească curajoasă se roagă pentru Marele Prinț Dmitri Donskoi, ca acesta să învingă în luptă precum a făcut-o cândva împăratul Constantin și așa cum blândul David i-a cucerit pe amalekieni. În cadrul modelelor eroice pentru prințul Dmitri este evocat nu doar Aleksandr Nevski, ci și Alexandru Macedon – o inspirație netăgăduită pentru toți eroii – care este ridicat la nivelul lui Gideon în câștigarea ajutorului divin

¹¹ *Dejanie prežnih vremen hrabryh čelovek*, în V.D. Kuzmina, *op. cit.*, pp. 154-155.

¹² *Povest' o žitii i o hrabrosti blagovernogo velikogo knjazja Oleksandra*, în *Povest' o žitii i o hrabrosti blagovernogo velikogo knjazja Oleksandra*, în *Pamjatnik russkoi literatury XIII veka. Slovo o poghibeli russkoj zemli*, ed. I.K. Begunov, Moscova, 1965, p. 188.

¹³ „The comparison of Aleksandr Nevskiy on the ideal level with one of the most popular heroes of medieval romances made it possible to raise Aleksandr Nevskiy's mortal figure to the status of a war hero. Without a ready model, the image would have been incomplete, but through this analogy, Aleksandr Nevskiy was placed on the map of medieval multidimensional existence”. – M. Isoaho, *op. cit.*, p. 40.

pe câmpul de luptă. Lituanienii sunt entuziasmați de forța trupelor rusești, recunoscând că niciodată în timpul vieții, nici înainte, nici după nu va mai exista o asemenea armată curajoasă, care este egală cu trupele lui Alexandru cel Mare, iar vitejia soldaților este comparabilă cu cea a oamenilor lui Gideon, pe care Dumnezeu i-a înarmat cu rezistența Sa¹⁴.

Imaginea eroică idealizată a figurilor istorice de prim rang era, de multe ori, sprijinită și de paralela între numele purtate și eroii populari consacrați. Lucrul care ne atrage atenția, în acest caz, este identitatea numelor purtate de regele macedonean și de cneazul rus Aleksandr Nevski. Un comentariu în acest sens este făcut de medievistul rus Vladimir Kucikin, care este de părere că celebrul cneaz rus și-a primit numele de botez în cinstea Sfântului Alexandru al Romei, comemorat pe 13 mai. Opinia lui Kucikin este argumentată de faptul că Alexandru, asemenea tuturor membrilor familiei sale și în concordanță cu tradiția creștină, a luat numele de la sfântul a cărei zi de comemorare era cea mai apropiată de a sa¹⁵. Dacă admitem credința existentă în Evul Mediu, potrivit căreia numele sfinților confereau celor ce le purtau calitățile și caracteristicile purtătorilor originari¹⁶, atunci opinia lui Kucikin se dovedește a avea o bază solidă. Dacă, însă, ne gândim la semnificația originară a numelui grecesc Ἀλέξανδρος – cea de „apărător al oamenilor” – observăm că aceasta se potrivește perfect modului în care este prezentat Marele Kneaz al Vladimirului în *Žitie Aleksandra Nevskogo*.

În această ordine de idei trebuie menționat Dmitri Korsakov, care, aducând în atenție schimbările provocate, la nivelul conștiinței politice, de consolidarea creștinismului, în cadrul poporului velicorus, amintește și faptul încetării numirii copiilor cu nume păgâne¹⁷. Anatoli Verșinski, studiind și el problematica numelui lui Aleksandr Nevski, trece în revistă toate antroponimele înaintașilor, dar și urmașilor

¹⁴ „Умилено бо видети и жалостно зрети таковых русских събрания и учреждения их, вси бо равнодушнии, един за единого, друг за друга хошеть умерети, и вси единогласно глаголюще: «Боже, с высоты призри на ны и даруй православному князю нашему, яко Константину, победу, покори под нозе его врагы Амалика, яко же иногда кроткому Давиду». Сему же удивившася литовьскии князи, рекуще в себе: «Нестъ было преже нас, ни при нас, ни по нас будетъ таково вѣинство уряжено. Подобно есть Александра царя макидоньскаго вѣинству, мужеством бысть Гедеоновы снзници, господь бо своею силою въоружил их!» – *Pole Kulikovo. Skazaniia o bitve na Donu* (Ed. L.A. Dmitrieva), Moscova, 1980, p. 171. Opera care descrie cel mai bine bătălia de pe câmpul de la Kulikovo este *Skazanie o Mamaevom poboišče*, ale cărei manuscrise sunt bine analizate și clasificate de către S. K. Šambinago, *op. cit.*. Apărută aproximativ un secol mai târziu, aceasta atrage atenția nu numai prin evocarea numelui marelui cuceritor macedonean, dar și prin numeroasele analogii cu textul *Alexandriei* sârbești.

¹⁵ V.A. Kucikin, *Aleksandr Nevskij – gosudarstvennyj deiatel' i polkovodec srednivekovoju Rusi*, în *Aleksandr Nevskij i istorija Rossii*, Materialy naučno-praktičeskoj konferencii 26-28 sentjabrja 1995 goda, Novgorod, 1996, pp. 5-6. În această privință, vezi și Idem, *O date rojdenija Aleksandra Nevskogo*, în „Voprosy istorii”, nr. 2, 1986.

¹⁶ Vezi A. Gurevici, *Medieval Popular Culture: Problem of Belief and Perception*, Cambridge, 1990, p. 50; R. Barlett, *The Making of Europe. Conquest, Colonization and Cultural Change 950-1350*, London, 1993, pp. 270-274.

¹⁷ D.A. Korsakov, *Marja i Rostovskoe Knjažestvo*, Moscova, 1893, pp. 3-4. Potrivit istoricului rus, creștinismul s-a consolidat pe pământurile Rostovo-Suzdaliene nu mai devreme de secolul al XI-lea, iar în timpul lui Andrei Bogoliubski primește o importanță regională, „de zemstvă”, devenind, câte puțin, în cadrul poporului velicorus, un simbol al națiunii ruse.

cneazului rus, confirmând teoria lui Korsakov, prin argumentarea faptului că, începând cu Aleksandr Iaroslavlevici, aproape toate antroponimele sunt unele purtate de sfinți. Verșinski vine, însă, cu observația că multe personalități istorice au purtat nume legalizate de biserică. Preotul boteza copilul în numele celui mai apropiat sfânt, în timp ce tatăl copilului putea interpreta acest nume ca aparținând unui înaintaș destoinic sau unui erou bine cunoscut¹⁸. Această observație a lui Verșinski este binevenită și credem că poate fi aplicată în cadrul teoriei luării numelui marelui conducător de oști macedonean de către Aleksandr Nevski.

Răsfoind dicționarele teologice ortodoxe, găsim enumerate câteva zeci de sfinți cu numele Alexandru. Mulți dintre aceștia sunt pomeniți în lunile mai și iunie, adică în zilele apropiate datei de 30 mai, tradițional acceptată drept ziua de naștere (30 mai 1220) a lui Aleksandr Nevski¹⁹. Numele dat celebrului cneaz rus, probabil conform preferințelor tatălui său Iaroslav, nu explică alegerea Sfântului Alexandru, precum nu explică nici faptul de ce numele Alexandru era atât de popular în această epocă printre luptătorii ruși. În Evul Mediu se obișnuia botezarea copiilor cu nume ale eroilor cunoscuți din cărți, dar mai ales ale eroilor care avuseră o existență istorică reală. În acele zile, cuvântul scris avea o semnificație mult mai profundă decât în zilele noastre, întrucât cele mai vechi cărți erau considerate ca fiind redactate cu asistența divină, iar cele scrise erau luate drept adevăr absolut de către cititori²⁰. Unul dintre acești eroi era, fără îndoială, Alexandru cel Mare, cunoscut datorită *Romanului lui Alexandru*, dar nu numai. Și aceasta pentru că, din câte se pare, numele lui Alexandru devenise accesibil cititorilor ruși încă înainte de apariția romanului care l-a făcut celebru²¹ nu doar în Rusia medievală, ci în toată lumea. Ne referim aici la Biblia latină (așa-numita Biblie vulgata)²², la prima carte a Macabeilor²³. Cei care cunoșteau latina erau, însă, foarte puțini, iar cărțile care nu

¹⁸ A.N. Verșinski, *Russkaja Aleksandrija. Srednivekovaja Rus' i Aleksandr Nevskij*, Sankt-Petersburg, 2008, pp. 7-8. În opinia autorului rus, acest proces de adoptare a numelor creștine și îndepărtare a normelor păgâne reprezintă o dovadă a maturizării duhovnicești, spirituale a poporului rus. Ideea istoricului rus este susținută și de faptul că unele nume slave au intrat, cu timpul, în rândul celor sfinte, întrucât unii purtători ai acestora au fost canonizați.

¹⁹ Vezi *Žitie Aleksandra Nevskogo, primečanija* în *Knjaz' Aleksandr Nevskij i ego èpoha. Issledovannye materialy*, Sankt-Petersburg, redactori I.K. Begunov; A.N. Kirpicinikov, 1995, p. 202. Această dată este menționată și de V.N. Tatișcev, în *Istorija Rosijskaja*, t. II, Moscova, 2003, p. 417. Alți istorici, de exemplu A.I. Karpov, *Velikij Knjaz' Aleksandr Nevskij. Rus', Orda i Zapad v èpohu Aleksandra Nevskogo. Zemnoe i nebesnoe v posmertnoj biografii Aleksandra Nevskogo. Dva podviga Aleksandra Nevskogo*, Moscova, 2002, p. 35 consideră această dată ca fiind condiționată, întrucât data de 30 mai este ziua de naștere a lui Petru I, al cărui cel mai îndrăgit actor istoric a fost Aleksandr Nevski, iar istoricii secolului al XVIII, în speță G. Miller, au mers pe tradiția vremii lor, conform căreia acești doi mari bărbați s-au născut în aceeași zi.

²⁰ A.N. Verșinski, *op. cit.*, p. 11.

²¹ *Knighi ob Aleksandre*, în *Izbornik*, ed. L.A. Dmitriev; D.S. Lihaciov, Moscova, 1969, pp. 236-279.

²² Vezi A. Man, *O monografie de referință*, în „Viața creștină”, serie nouă, anul XVIII, nr. 7-8 (341-342), iulie-august 2007, Cluj, p. 10. Nu se știe exact când a pătruns Vulgata în spațiul cultural rus, dar putem presupune că aceasta (sau măcar unele cărți ale sale) a ajuns în Rusia pe filiera slavilor din vest, la sfârșitul secolului al X-lea sau începutul secolului al XI-lea.

²³ „După ce s-a luptat Alexandru Macedon, fiul lui Filip, care a ieșit din țara Chitim și a bătut pe Darie, regele Perșilor și al Mezilor, a domnit în locul lui, fiind cel dintâi împărat de neam grecesc. Și a făcut războaie multe, a biruit multe cetăți și a nimicit pe regii pământului. Și a trecut până la marginile

intrau în canonul Bisericii Ortodoxe au fost traduse în slavona bisericească abia către sfârșitul secolul al XV-lea, când spațiul cultural rus cunoștea deja ambele versiuni ale legendei alexandrine.

Tatăl lui Aleksandr Nevski, Iaroslav, provenea dintr-o familie în care cartea era ținută la mare preț²⁴. Despre unchiul lui Aleksandr Nevski, Constantin Vsevolodovici, se spunea că citea mult, posedând o colecție mare de cărți grecești și rusești, luminându-i pe toți cu discuțiile sale duhovnicești²⁵. Nici biblioteca tatălui lui Aleksandr Nevski nu trebuie neglijată. Există informații în favoarea ideii că, în 1229, Iaroslav a primit o colecție impresionantă de cărți de la episcopul Rostovului, Kiril²⁶. Prin urmare, atât Iaroslav, cât și frații săi aveau cunoștință de personalitatea lui Alexandru Macedon.

Mai mult, atât înaintașii, cât și urmașii lui Aleksandr Nevski cunoșteau imaginea plastică a regelui macedonean, chiar dacă aceasta nu corespundea cu personalitatea istorică reală. Astfel, între 1158-1160 la comanda și pe banii lui Andrei Bogoliubski a fost construită în Vladimir biserica Uspenski Sobor. Alături de meșterii locali, la construcția hramului au participat și maeștri din Kiev, Grecia și Germania. Pe fațadele acestui hram apar, pentru prima dată în practica acestor construcții, diferite compoziții. Una din acestea îl înfățișează pe Alexandru cel Mare ridicându-se la cer. Nu ne vom opri la acest aspect, dar vom spune că apariția unui asemenea episod, inspirat din Alexandria, tocmai în Vladimir, pare firească, în condițiile în care, pentru consolidarea noului centru din nord-estul Rusiei, Andrei Bogoliubski avea nevoie de o simbolistică adecvată.

La această imagine a făcut referire și Vsevolod Bol'șoe Gnezdo (botezat Dmitri)²⁷ care, între 1191-1197, construiește, pe teritoriul rezidenței sale, nu departe de Uspenski Sobor, un hram dedicat ocrotitorului său, Dmitri Solunski. În partea estică a fațadei sudice a hramului Dmitrievski Sobor găsim reliefurile aceluiași episod – înălțarea lui Alexandru la cer, într-un coș, ridicat în sus de doi grifoni și ținând în mână doi pui de leu. Uimitor este că pe partea estică a fațadei nordice, exact față în față, este sculptat în piatră însuși Vsevolod, cu micul Dmitri în genunchi, înconjurat de ceilalți fii care i se închină și ei. Înconjurând hramul, vizitatorii vedeau pe rând aceste imagini, recunoscând personajele și rostindu-le, pe rând, numele. Prin urmare, alegerea acestor imagini apare ca fiind foarte importantă pentru exprimarea uneia dintre cele mai importante idei ale Evului Mediu rus – ideea provenienței sacre a

pământului, a luat prăzi de la neamuri multe și a fost supus pământul înaintea lui. Și s-a înălțat și s-a ridicat inima lui și a adunat putere și oștire foarte tare. Și a stăpânit țări și neamuri și tirani și i-au fost lui birnici. Și după aceasta a căzut la pat și a înțeles că i se apropie moartea. Atunci a chemat slugile sale cele cinstite, care erau cu sine, crescuți din tinerețe, și le-a împărțit regatul său, încă fiind viu. Și a domnit Alexandru timp de doisprezece ani și a murit”. – *Biblia*, I Macabei, 1.1-8.

²⁴ Nu întâmplător, opera celebrului lor înaintaș Vladimir Monomah – *Poučenie Vladimira Monomaha* – rămâne una din cele mai prețioase opere ale literaturii ruse autohtone. Vezi *Poučenie Vladimira Monomaha*, în *Povesti i skazaniia Drevnej Rusi. Pamjatniki literatury XI-XVII vekov v izbrannyh perevodah* (ed. D.S. Lihaciov), Moscova-Sankt-Petersburg, 2001, pp. 109-120, 851-857.

²⁵ M.I. Hitrov, *Aleksandr Nevskij – Velikij Knjaz*, Sankt-Petersburg, 1992, p. 15.

²⁶ În această privință argumentează V.T. Pașuto, *Aleksandr Nevskij*, Moscova, 1975, p. 16, precum și N.M. Karamzin, *Istoriia Gosudarstva Rossijskogo v 12-ti tomah*, t. II, Moscova, 1991, p. 466.

²⁷ A.N. Verșinski, *op. cit.*, p. 7.

puterii de stat. Nu ne vom opri nici la această imagine mai mult, dar ceea ce trebuie să reținem este că Aleksandr Iaroslavlevici, nepotul lui Andrei Bogoliubski și al lui Vsevolod Bolșoe Gnezdo, își făcuse încă din copilărie o părere despre omologul său antic, având la dispoziție atât imaginile celor două celebre hramuri, cât și biblioteca familiei, unde, cu siguranță, a răsfoit de mai multe ori *Povest' vremennyh let*, operă apărută încă din secolul al XII-lea și răspândită în toate colțurile cnezatelor rusești, în care era încorporat și *Romanul lui Alexandru*.

Mărețele fapte ale eroului legendar ar fi putut isca în inima tânărului învățăcel speranța repetării acelor fapte de arme. Și aceasta cu atât mai mult, căci ni-l putem imagina tânăr și curajos, onest și ambițios, iar pe deasupra îl cheamă și Alexandru. În asta și constă, probabil, magia reală a numelui – cel care îl poartă se obligă să devină egalul celui în a cărui cinste a fost numit, mai ales că, așa cum bine a spus-o Mari Mäki-Petäys, „în cazul lui Alexandru cel Mare *Nomen est omen*”²⁸.

Atenta analiză a tuturor aspectelor prezentate mai sus scoate la iveală o reală corespondență între imaginea lui Alexandru cel Mare, așa cum se prefigurează aceasta în cadrul *Romanului lui Alexandru*, în ambele versiuni, și imaginea cneazului rus, prezentată, în elementele ei esențiale, de către Dmitri Lihaciov. Diferitele episoade din povestirile eroice cele mai îndrăgite din Rusia medievală fac dovada unor paralelisme incontestabile cu scenele de luptă din *Romanul lui Alexandru*. Apariția ulterioară a acestor opere demonstrează influența, directă sau indirectă, a legendei alexandrine în conturarea imaginii eroice a cnejilor ruși. Mai mult, forma în care tânărul rege macedonean se reflecta în conștiința societății medievale ruse a reprezentat un suport pentru idealizarea și măreția figurilor istorice consacrate din istoria medievală a Rusiei.

Imaginea idealizată a eroului din spațiul cultural rus este sprijinită și de paralela dintre numele conducătorului de oști macedonean și cel al eroului de pe Neva. Popularitatea numelui Alexandru printre luptătorii ruși vine să confirme acest lucru, iar prezența acestui nume printre cele utilizate de Biserica rusă în botezarea copiilor face trimitere, din câte se pare, nu numai la diferiții sfinți ai calendarului creștin ortodox care poartă acest nume, ci și la faima cuceritorului macedonean binecunoscut în această epocă.

Răspândirea *Romanului lui Alexandru* în spațiul cultural rus, dar și prezența imaginii plastice a eroului nostru în lăcașurile de cult ale unor personaje istorice marcante din Rusia medievală denotă, totodată, importanța ideologică a personalității lui Alexandru pentru consolidarea puterii politice a noilor centre militare și culturale din Rusia Evului Mediu.

Galați

²⁸ M. Mäki-Petäys, *Nomen est omen: Esimerkkejä Aleksanteri Nevskin pyhimyselämäkerrankielikuvista*, în „Faravid”, nr. 22-23, 1999, apud M. Isoaho, *op. cit.*, p. 40.